

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی (علمی - پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی)

سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۲۵

تاریخ تصویب: ۹۸/۰۲/۰۳

صفحات: ۱۵۹ - ۱۸۵

محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران

محمد قنبری

مربی و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین و دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیر عامل دانشگاه عالی

دفاع ملی

بهرام بیات*

دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

چکیده

یکی از مسائلی که حول محور احساس امنیت عمومی مطرح می‌شود، موضوع تهدیدهایی است که منجر به ورود خدشه و زوال آن می‌گردد. امروزه یکی از عوامل اصلی که امنیت جمهوری اسلامی ایران را به خطر می‌اندازد، مسئله «تروریسم» است. رشد پدیده تروریسم در سال‌های اخیر و مطرح شدن آن به‌عنوان تهدیدی بزرگ علیه امنیت جمهوری اسلامی ایران از موضوعاتی است که بسیار جای توجه دارد و نظام جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با این تهدیدها نیازمند این می‌باشد که ابتدا به محیط‌شناسی این تهدیدها در سطح ملی بپردازد تا بدین وسیله احساس امنیت را در سطح جامعه برقرار نموده و آن را ارتقا بخشد؛ زیرا وضعیت نابه‌سامان ناشی از تهدیدهای تروریستی سبب خدشه‌دار شدن احساس امنیت عمومی می‌شود. پس باید با ایجاد تدابیر لازم که اولین آن، محیط‌شناسی منطقه ایران است، می‌توان در برابر این تهدیدها ایستادگی کرد. در محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی، تهدیدهای تروریستی جریان‌های افراطی و هم‌مرزی با کشورهای همسایه نقش به‌سزایی در اخلال احساس امنیت عمومی دارند. هدف از این پژوهش این است که به محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران پرداخته و بیان نماید که محیط‌شناسی، تهدیدهای تروریستی جریان‌های افراطی و هم‌مرزی با کشورهای همسایه چه تأثیری بر احساس امنیت عمومی در سطح جمهوری اسلامی ایران می‌گذارند. همچنین در این پژوهش، برای جمع‌آوری اطلاعات از روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای استفاده شده است.

واژگان کلیدی: محیط‌شناسی - تهدیدهای تروریستی - جمهوری اسلامی ایران - جریان‌های افراطی - کشورهای

همسایه.

مقدمه

امنیت به عنوان یکی از نیازهای فطری بشر، با جوهره هستی انسان، پیوندی ناگسستنی دارد (شادینیا، ۱۳۸۲: ۲۵) یکی از مشکلات جوامع بشری احساس فقدان امنیت است. بدون تردید احساس امنیت مقدمه لازم برای حیات هر نظام اجتماعی است و دولت‌ها هزینه و امکانات زیادی را برای تأمین آن متحمل می‌شوند. وجود امنیت در یک جامعه به همان اندازه مهم است که احساس امنیت در آن جامعه مهم است. واکنش‌های فرد در جامعه بستگی به میزان دریافت و ادراک او از امنیت دارد. تا زمانی که از نظر فرد، امنیت در جامعه وجود نداشته باشد احساس امنیت نخواهد کرد (نوروزی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۵). یکی از عوامل اثرگذار در حوزه احساس امنیت عمومی کشورها، پدیده پیچیده تروریسم است که همواره و از گذشته‌های دور به عنوان یک عامل تهدیدکننده برای امنیت کشورها مطرح بوده است. «امروزه این پدیده به یکی از مهمترین دغدغه‌های امنیتی ملت‌ها و دولت‌ها در سراسر جهان تبدیل شده است. رواج پدیده تروریسم منحصر به منطقه و یا دولت خاصی نیست، بلکه از کشورهای کوچک، کمتر توسعه‌یافته تا بزرگترین قدرت‌های دنیا به نحوی با این معضل امنیتی مواجه هستند. همگام با اوج‌گیری فعالیت‌های تروریستی، تمهیدات بین‌المللی نیز برای مقابله با آن افزایش یافته است، اما به رغم تمام قوانین و تمهیدات بین‌المللی برای مقابله با آن، جامعه بین‌الملل هنوز نتوانسته با این پدیده به طور جامع و مانع برخورد کند و جهان را از لوٹ وجود تروریست‌هایی که خون هزاران انسان بیگناه را هدر می‌دهند، پاک نماید» (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱). کشور ایران به دلیل واقع شدن در منطقه حساس خاورمیانه با تهدیدها، مخاطره‌ها، چالش‌ها و تحولات عمده‌ای در محیط امنیتی خود روبه‌رو است. واقعیت این است که محیط راهبردی ایران، از جمله امنیت ملی در معرض تهدیدهای تروریستی قرار دارد (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵). به طوری که طی سال‌های اخیر بعضی از نقاط کشور خصوصاً مناطق مرزی، دستخوش حوادث و ناامنی‌های متعددی از سوی گروه‌های تروریستی بوده و باعث وارد شدن آسیب به نیروها و امکانات کشور گردیده است. البته در تحلیل گونه شناسانه باید گفت این گروه‌های تروریستی که در داخل شکل گرفته‌اند، بیشتر از آنکه با اختلافات قومی مذهبی شکل گرفته و با افکار انحرافی تحریک و تهییج شوند، با دخالت عوامل خارجی تقویت می‌گردند (همان). لذا با توجه با اینکه امروزه امنیت به عنوان مهمترین موضوع و موتور متحرک توسعه اهمیت یافته است و با نگرش به اینکه اقوام مختلف و اقلیت‌های مذهبی در حساس‌ترین حوزه‌های راهبردی و جداره‌های

مرزی کشور اسکان داشته و عقبه‌ی آنان در بیرون از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی قرار دارد، متأسفانه شیب صعودی برخی از این تهدیدها و موضوع اقدامات تروریستی که امنیت کشور را دچار چالش‌هایی کرده، همچنان ادامه داشته و به‌عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولین امنیتی است.

از میان چالش‌های فراروی احساس امنیت عمومی در برابر تهدیدهای تروریستی می‌توان به هم مرز بودن ایران با برخی کشورهای بی‌ثبات همسایه مانند افغانستان و پاکستان اشاره کرد که نقش بسزایی در تهدیدهای تروریستی در کشور ایران دارند. به طور کلی چند نوع گروه‌های ساختاریافته فعال در زمینه اقدامات تروریستی در پاکستان وجود دارند که در هدایت عملیات تروریستی در داخل ایران نقش دارند. این گروه‌ها عبارت‌اند از گروه‌های تروریستی فرقه‌گرا، گروه‌های تروریستی قوم‌گرا و گروه‌های تروریستی مخالف هیئت حاکم و سیاست‌های پاکستان که در این میان دسته آخر مورد بحث نبوده، چراکه به اقدامات تروریستی در خاک ایران ارتباطی پیدا نمی‌کند (ترحمی، ۱۳۸۸: ۴۵). چالش دیگر مربوط به قومیت‌ها در ایران است. وجود اقوام گوناگون در ایران علیرغم اینکه فرصت محسوب می‌شود، خود می‌تواند زمینه‌ساز تهدیدهای تروریستی نیز محسوب شود. توضیح اینکه، ایران امروزی مجموعه ناهمگونی از اقوام مختلف نژادی، زبانی، مذهبی و فرهنگی بوده است که در برخی از دوره‌های تاریخ مشترک خود در ایران، انسجام و همگونی لازم را نداشته‌اند، به همین جهت عمدتاً نطفه بحران هویت در آن‌ها وجود داشته است که در برهه‌های زمانی خاص جنبه بحران سیاسی داشته‌اند. (رضایی، ۱۳۹۰: ۲۳). مرزنشین بودن اغلب اقوام ایرانی نیز آن‌ها را مستعد پذیرش تحركات قومی و بعضاً تجزیه‌طلبانه می‌نماید. همچنین دخالت‌های پنهانی و آشکار دولت‌های استعماری گذشته و قدرتمند امروز نظیر ایالات متحده آمریکا که در موضوع جدایی‌طلبی قومیت‌ها و ایجاد شکاف بین قومیت‌ها و مرکز، بودجه‌ای اختصاص داده‌اند نیز دیده می‌شود (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۳). بنابراین محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی نقش به‌سزایی در بر احساس امنیت عمومی دارند؛ لذا شایسته است که به صورت دقیق به آن پرداخته شود. «هدف اصلی از انجام این پژوهش، محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. همچنین این پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی چه تأثیری بر احساس امنیت عمومی در سطح ملی می‌گذارد؟»

۱. مبانی نظری

۱-۱ پیشینه و سابقه پژوهش

با جستجو در منابع مختلف می‌توان اذعان کرد که درباره این موضوع بخصوص هیچ پیشینه‌ای وجود ندارد. البته رساله و مقالاتی وجود دارد که به گونه‌ای مرتبط با این موضوع می‌باشند اما درباره این موضوع به طور دقیق و جزئی، هیچ تحقیقی صورت نگرفته است. از تحقیقات مرتبط با این موضوع، می‌توان به علی دلاور (۱۳۹۱) در پروژه تحقیقاتی تحت عنوان «آسیب‌شناسی ذهنی و روانی جامعه و تأثیر آن بر احساس امنیت»، معصوم بیگی و همکاران (۱۳۹۵) در پروژه تحقیقاتی تحت عنوان «راهبردهای ناجا در ارتقاء احساس امنیت عمومی با تأکید بر ظرفیت‌های مردمی»، مجید معصومی و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله تحت عنوان «تأثیر تروریسم بر امنیت ملی (جمهوری اسلامی ایران)» و دکتر بهیج مالا (۱۳۹۰) در مقاله تحت عنوان «تعریف و علل و راه‌های مبارزه با تروریسم».

با توجه به تحقیقات انجام شده، ملاحظه می‌شود که تاکنون هیچ تحقیقی به طراحی و تدوین موضوع «محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران» نپرداخته است. و تحقیقاتی که مرتبط با این موضوع بیان شد، صرفاً در بیان مفاهیم مورد استفاده قرار می‌گیرند که در تأمین بخشی از مبانی نظری و مفهوم‌شناسی پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱ مفهوم احساس امنیت عمومی

مفهوم احساس امنیت عمومی اشاره به پدیده‌ای ذهنی دارد و نه واقعیت عینی، این پدیده حاصل استنباطی ذهنی از تهدیدهای بالقوه موجد وحشت عمومی است که بعضاً برخی از آن‌ها در سطح فردی و یا عمومی به فعل در می‌آیند و می‌توانند برای عموم مردم ایجاد مخاطره کنند، بنابراین می‌توان گفت که احساس ناامنی عمومی حاصل درک تهدید از سوی جامعه مخاطب است به نحوی که آن‌ها تبدیل تهدید به عمل را قریب‌الوقوع تلقی نمایند یا این ذهنیت به نحوی به آن‌ها القاء شود. از سوی دیگر آن‌ها تأمین‌کنندگان امنیت را در برابر این تهدیدها ناتوان فرض نمایند. احساس امنیت عمومی، وضعیتی از تفوق نظم، قانون و رعایت عدالت در

یک جامعه است که شهروندان در سایه آن از تهدید و خطر در امان بوده و برای حفظ و پاسداری از حقوق خود و برطرف کردن زمینه‌ها و عوامل تعرض احتمالی اطمینان خاطر داشته باشند (سلمان خاکسار، ۱۳۸۹: ۳۴۶). این مفهوم از یک سو به تعریفی بستگی پیدا می‌کند که در موارد محل امنیت عمومی ارائه می‌شوند و از سوی دیگر به احساس کلی فرد، خانواده و محیط زندگی که هر سه با مقوله مذکور درگیر هستند برمی‌گردد. بنابراین احساس امنیت عمومی یکی از بارزترین وجوه بالندگی یک اجتماع و بسترساز رشد و توسعه و ثبات جامعه است (نونزاد، ۱۳۷۷: ۱۲-۱۱). احساس امنیت در جامعه تابع عوامل مختلفی است. در واقع احساس امنیت پدیده‌ای روان‌شناختی - اجتماعی است که ابعاد گوناگونی را در برمی‌گیرد. احساس امنیت از دیدگاه روان‌شناختی ناشی از تجربه‌های عینی و اکتسابی افراد از شرایط و اوضاع پیرامونی است، بنابراین افراد به صورت‌های گوناگون آن را تجربه می‌کنند. از دیدگاه جامعه‌شناسی، احساس امنیت در واقع یک تولید اجتماعی است یعنی همه نهادهای اجتماعی در شکل‌گیری آن نقش ایفا می‌کنند. با این دید طبیعتاً همه ارکان جامعه از جمله مردم، حاکمیت و پلیس و... در تولید و ارتقای سطح آن نقش کلیدی و لاینفک دارند (بیات، ۱۳۸۸: ۱۴).

۳-۲ مفهوم تروریسم

از سوی اندیشمندان و صاحب‌نظران، تعاریف متعددی از تروریسم ارائه شده است که بیشتر آن‌ها دارای شباهت‌های زیادی با هم می‌باشند که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

«ادوارد میکولوس^۱» تروریسم را استفاده از خشونت برای مقاصد سیاسی فرد یا گروه، خواه به طرفداری یا مخالفت با مقامات دولت موجود، هنگامی که این‌گونه اقدام‌ها به منظور اعمال نفوذ بر دیدگاه‌های گروه بزرگتری که وسیع‌تر از قربانیان مستقیم بوده و فراتر از مرزهای ملی رود می‌داند (Mickolus، ۱۹۸۹: ۸۱).

«دبرا میلر^۲» معتقد است که: «تروریسم عبارت است از استفاده از زور برای ایجاد ترس در قسمت وسیعی از مردم، توسط افراد یا گروه‌هایی که از حمایت عمومی برای نبرد با دشمنان خویش، از طریق حمله مستقیم نظامی برخوردار نیستند» (نجومی و همکاران به نقل از میلر،

۱. Edward Mykvlvs

۲. Dbramylr

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —
۱۳۹۰:۳۱۳). «آلکس اشمید»^۱ عناصر مشترک و اصلی در تعاریف ارائه شده از تروریسم را
اینگونه برشمرده است: «اعمال خشونت و زور، تعقیب اهداف سیاسی، ایجاد وحشت و ترس،
تهدید و واکنش‌های پیش‌دستانه، آماج خشونت و سازمان‌یافتگی خشونت» (۳۳:۲۰۰۴،
corlett)

در ماده ۲ توقف مالی تروریسم، آمده است:

«هر اقدامی که با قصد کشتن یا آسیب جدی رساندن به فردی غیرنظامی یا هر شخص
دیگری که در خصومت‌های یک وضعیت جنگی شرکت ندارد، هنگامی که هدف اقدام مزبور، با
لذات یا حسب شرایط، ارباب مردم یا واداشتن حکومت یا سازمانی بین‌المللی به عملی خاص یا
اجتناب از آن عمل باشد تروریسم محسوب می‌شود» (۲۴۷:۲۰۰۴ Golder and
Williams,

۳-۳ مفهوم تهدیدهای تروریستی

هر نوع استفاده یا تهدید به استفاده از خشونت غیرقانونی، به‌منظور ایجاد رعب و وحشت
برای تحت تأثیر قرار دادن یا تسلط بر فرد یا مجموعه‌ای از افراد و یا کل جامعه را تهدیدهای
تروریستی می‌گویند که این کار برای دستیابی به هدف مشخصی که فرد یا گروه اعمال‌کننده
خشونت در نظر دارد، انجام می‌گیرد. (همان، ۳۳۴) تهدیدهای تروریستی شامل کلیه انواع
تهدیدهایی است که ایجاد احساس ناامنی در میان مردم و مسئولان می‌کند. تهدیدهای
تروریستی، ممکن است به دو صورت عینی یا ذهنی تظاهر پیدا کند و منشأ داخلی یا خارجی
داشته باشد (شولتز، ۱۳۸۶:۲۳۴). بمب‌گذاری، پرتاب مواد منفجره و استفاده از هر نوع اسلحه
گرم و سرد، ترور و آدم‌ربایی یا گروگان‌گیری، ایجاد رعب و ترس جمعی و واداشتن مردم به
ترک محل کار، سکونت یا محل تحصیل و مانند آن از مصادیق تهدیدهای تروریستی به شمار
می‌رود (زرقانی و همکاران، ۱۳۸۹:۷۴).

۳. محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران

هنگامی که بحث از محیط امنیتی می‌شود، منظور یک سری نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و

۱. Alwx Schmid

_____ محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران ۵

تهدیدهایی است که پیش روی بازیگران اصلی آن محیط قرار دارد. (شعبانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۹) محیط‌شناسی تروریسم «معمولاً به بررسی شرایط جدید و بی‌سابقه‌ای می‌پردازد که مدرنیزاسیون برای شکل‌گیری و فعالیت تروریسم فراهم کرده است. طبق نظریه محیط‌شناسی تروریسم، شرایط محیطی جدید، فعالیت تروریست‌ها را فوق‌العاده آسان کرده است» (ایزدی و همکاران به نقل از kegly، ۱۳۹۲: ۹۶). در تشریح محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی داخلی کشور جمهوری اسلامی ایران باید گفت، ایران از جمله کشورهایی است که در طول تاریخ تاکنون تحت تأثیر تروریسم و حملات تروریستی قرار دارد. چنانکه براساس آمار موجود، تنها در اثر حملات گروهک تروریستی مجاهدین خلق ایران (منافقین) حدود ۱۷۰۰۰ نفر کشته شده‌اند (www.infoplease.com). بی‌گمان تهدیدها و اقدامات تروریستی در کشور جمهوری اسلامی ایران ریشه در جریان‌های سیاسی، مذهبی و قومی دارد. با نگاهی به تاریخ معاصر ایران در می‌یابیم که شش جریان در ایران فعال بوده که زمینه‌های تهدیدها و انجام اقدامات گروهک‌های تروریستی داخلی به شمار می‌روند. این جریان‌ها با توجه به عنصر ایدئولوژی و اعتقادات عبارت‌اند از: جریان مذهبی، جریان سلطنت‌طلب، جریان مارکسیستی، جریان ملی‌گرای لیبرال، جریان ترکیبی یا التقاطی و جریان روشنفکری. (مظفری، ۱۳۹۰: ۱۴).

احزاب و گروه‌های وابسته به جریان سلطنت‌طلب عبارت‌اند از، حزب وطن، حزب اراده ملی، حزب ملیون، کانون مترقی، حزب ایران نوین، حزب دمکرات ایران و حزب رستاخیز ملت ایران. احزاب و گروه‌های وابسته به مارکسیست شامل: سازمان فداییان خلق ایران، سازمان پیکار در راه آزادی طبقه کارگر، حزب دمکرات کردستان ایران، کومله و پژاک می‌باشند. احزاب و گروه‌های وابسته به جریان التقاطی عبارت‌اند از: نهضت آزادی ایران، سازمان مجاهدین خلق و گروه فرقان (همان، ۲۱۸-۱۵۸).

نهادهای، احزاب و گروه‌های قومی در کشور ایران به قرار ذیل می‌باشند:

الف: کردستان

۱. حزب دمکرات کردستان

۲. حزب کومله

۳. سازمان دفاع از حقوق بشر کردستان

۴. اتحادیه زنان شرق کردستان

۵. گروه خبات

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

۶. گروه رزگاری
۷. نقشبندیه
۸. حرکت اسلامی
۹. شورای مرکزی اهل سنت
۱۰. مکتب قرآن
۱۱. نهادهای مطبوعاتی قومی در کردستان
۱۲. پژاک.

ب- آذربایجان

۱. بیداری ملی آذربایجان
۲. گروه چیچک
۳. گروه ینی یول
۴. جنبش آزادی بخش آذربایجان
۵. جنبش فدرال - دمکراتیک آذربایجان
۶. نهادهای مطبوعاتی قومی حزب دمکرات آذربایجان.

ج- سیستان و بلوچستان

۱. حزب مردم بلوچستان
۲. حزب خلق بلوچ
۳. جمعیت دانشجویان بلوچ
۴. سازمان مبارزان دمکرات سیستان و بلوچستان
۵. جمعیت آزادی بخش بلوچ
۶. حزب دمکرات ملی
۷. جبهه آزادی بخش بلوچستان.

د- خوزستان

۱. حزب خلق عرب

۲. جبهه دمکراتیک مردمی خلق عرب (اهواز)

۳. نهادهای مطبوعاتی قومی در خوزستان.

ه- ترکمن صحرا

۱. کانون خلق ترکمن

۲. سازمان دفاع از حقوق ملی خلق ترکمن (همان، ۱۹۸-۱۹۷).

نکته‌ای که لازم به ذکر است این است که با توجه به تحقیقات نگارنده، در ایران ویژگی‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی کشور به خصوص در مناطق مرزی و حاشیه‌ای تأثیر زیادی در شکل‌گیری و فعالیت گروهک‌های تروریستی دارد که در ذیل به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

۴. تهدیدهای تروریستی جریان‌های افراطی

اقوام مختلف و اقلیت‌های مذهبی با تضادهای قومی و مذهبی در حساس‌ترین حوزه‌های راهبردی کشور و جداره‌های مرزی اسکان یافته‌اند که عقبه آنان در ورای مرزها و بیرون از حوزه نفوذ و اثرگذاری حاکمیت ملی قرار دارد، متأسفانه شیب برخی از این حوزه‌ها به خارج از کشور است. به لحاظ ارتباط و پیوند حوزه‌ها به خارج از مرزها، هرگونه چالش و بحران بیرونی نیز به سادگی به داخل مرزها سرایت می‌کند و در نتیجه امکان نظارت حاکمیت ملی به شدت تقلیل می‌یابد و نهایتاً جمهوری اسلامی ایران را به صورت بالقوه با جنبش استقلال‌طلبانه‌ای که خواستار الحاق به نیمه جدا شده خویش در آن سوی مرز است، مواجه خواهد ساخت. امروزه بخشی از اقوام ترک، کرد، بلوچ و عرب در ایران و بخشی از آن‌ها در مناطق دیگر کشورها ساکن هستند. هر چند وجود این اقوام در همسایگی ایران می‌تواند موجب نفوذ فرهنگی ایران شود، اما به صورت معکوس موجب دخالت بیگانگان در امور داخلی ایران شده است و معمولاً افکار ناسیونالیستی و تجزیه‌طلبی از همین مناطق وارد می‌شود (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۹).

گروه‌های تکفیری موسوم به سلفی‌ها از جمله مهم‌ترین گروه‌های نوظهور طی چند سال گذشته در مناطق شرق و غرب ایران هستند. شکل‌گیری و فعالیت این گروه‌ها که بر پایه‌های نگرش مذهب افراطی رشد و نمو یافته‌اند در تاریخ کشورمان کم‌سابقه بوده است. اگرچه شعارهای این جریان‌ها منحرف، سیاسی و اسلامی است اما هدف اصلی آن‌ها ایجاد اختلافات

❖ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

مذهبی فرقه‌ای است نتایج مطالعات دهه‌های گذشته در غرب و شرق کشور بیانگر این واقعیت است که تنش‌ها و اختلافات موجود بیشتر صبغه قومی و سیاسی داشته و کمتر واجد جنبه مذهبی بوده است (همان، ۳۳۲). تهدید دیگر آن است که گروه‌های افراطی قومی و مذهبی در مناطق مستعد کشور جمهوری اسلامی ایران با بهره‌گیری از برخی نارضایتی‌های اجتماعی، قومی و گاه اقتصادی در مناطق غرب و شرق ایران زمینه را برای فعالیت‌های خود فراهم می‌کنند. رویکرد آنان در این رابطه این است که مناطق غرب عمدتاً سنی مذهب هستند که از دولت شیعه ناراضی می‌باشند (همان، ۳۳۳). برخی دیگر از تهدیدهای امنیتی ناشی از جریان‌های قومی - مذهبی افراط‌گرا عبارت‌اند از: حمله عناصر گروهکی به یگان‌های مرزی و عناصر گشت و کمین نیروهای خودی، حضور هواداران و هسته‌های داخلی مخفی وابسته به اشرار و گروهک‌های تروریستی در مناطق مرزی و همکاری آنان با عناصر در اجرای عملیات تروریستی و ایدایی، حضور گروه‌های ویژه گروهک‌های معاند در منطقه به‌منظور خرابکاری، انفجارت و بمب‌گذاری در یگان‌های خودی یا اماکن دولتی، سوءاستفاده گروهک‌ها از حساسیت‌های قومی و مذهبی و تبلیغات منفی به‌منظور ایجاد اختلاف و شکاف، فعالیت شبکه‌های متعدد ماهواره‌ای وابسته به گروهک‌های کردی و تأثیر منفی تبلیغات آن‌ها در استحاله فرهنگی و ترویج فرهنگ ابتدال غرب، تلاش هواداران گروهکی و هسته‌های مخفی در بزرگنمایی نارضایتی‌های اجتماعی، سازمان‌دهی اعتراضات و انحراف خواسته‌ها به سمت اهداف سیاسی، رشد آداب و رسوم ناپسند در جشن‌ها و مراسمات ملی مانند چهارشنبه‌سوری و... و سوءاستفاده گروهک‌های معاند از این احساسات در ایجاد ناامنی در منطقه، وجود فقر و بیکاری در منطقه به دلیل نبود مراکز اشتغال پایدار و بالا بودن نرخ بیکاری در منطقه و سوءاستفاده عناصر تروریستی مسلح از این موضوع برای تحریک احساسات قومی و ایجاد واگرایی مردم از حاکمیت (همان، ۲۰۷-۲۱۱).

۴-۱ جریان‌های قومی

تمام گروه‌های قومی در ایران که دارای بار سیاسی هستند، در آن سوی مرزهای ملی و در کشورهای همجوار گسترش یافته‌اند. برای مثال ترکمنستان با قسمت ترکمن نشین استان‌های گلستان و خراسان شمالی، آذربایجان با قسمت‌های آذری نشین ایران در استان‌های شمال غربی، بلوچ‌ها در جنوب شرق همجوار با کشور پاکستان، خوزستان در جنوب غرب با کشور عراق و کردستان در نوار مرزی غرب ایران با کشورهای ترکیه و عراق (کریمی پور، ۱۳۸۵: ۱۳۵).

کشوری که دارای اقوام و مذاهب گوناگون است، همواره با تهدیدهایی روبه‌روست. در این بین شاخص‌های مختلفی وجود دارد که می‌تواند امنیت یک کشور را از طرف اقوام موجود در آن مورد تهدید قرار دهد. از جمله این شاخص می‌توان به میزان مشروعیت نظام نزد اقوام گوناگون، میزان پیوند تاریخی مشترک اقوام با همسایگان یا قدرت‌های خارجی دیگر، میزان انسجام درونی یک قوم، چگونگی توزیع و ترکیب جمعیتی اقوام و سرانجام موقعیت جغرافیایی و پراکندگی یک قوم اشاره کرد. احساس گریز از مرکز که در قومیت‌ها دیده می‌شود، به طور معمول آن‌ها را به سوی جدایی‌طلبی یا خودمختاری سوق می‌دهد (مرادیان، ۱۳۸۵: ۸۶). نمونه‌هایی از این نوع تهدیدها را می‌توان در بروز تفکرات تجزیه‌طلبانه در برخی گروه‌های معاند در کردستان، آذربایجان، خوزستان و... مشاهده کرد.

ویژگی‌های متمایزکننده اقوام از یکدیگر در ایران به‌ویژه در مؤلفه‌های زبانی، مذهبی و نژادی متمرکز است. اقوام به شکل اقلیت‌های مشخص در مناطق و استان‌های مرزی پراکنده شده‌اند. سکونت پنج قومیت ایرانی در مناطق مرزی و همجوار با کشورهای هم‌زبان خود، زمینه مناسبی را برای بحران‌های قومی در نقاط مرزی به وجود می‌آورد. جنبش‌های قومی به دنبال بحران‌های بزرگ سیاسی و اقتصادی یک ملت صورت می‌گیرند و ممکن است به یکی از این چهار شکل باشد: نهضت‌های خودمختاری، نهضت‌های جدایی‌طلب، طغیان‌های محلی و سیاست‌های انتخاباتی قومی. با توجه به مسائل مطرح‌شده، امنیت یکی از مهمترین دغدغه‌ها به شمار می‌رود و در این بین با توجه به پراکندگی مرزها و مسائل پیرامون اقوام، سران طوایف می‌توانند نقشی اساسی در این زمینه ایفا کنند. به طور کلی می‌توان گفت مخصوصاً در مناطق مرزی ایران که اقوام مختلف سکونت دارند، به نظر می‌رسد که این اقوام می‌توانند هم منبع چالش باشند و هم فرصت‌هایی را جهت رشد و توسعه کشور فراهم آورده و منبع قدرت محسوب شوند و در بعضی کشورها که دارای شکاف‌های ناحیه‌ای هستند با استقرار اقوام گوناگون در بخش‌های حاشیه‌ای کشور به سوی نواحی مرزی، توسعه‌نیافتگی به وضوح مشاهده می‌شود (خاکشورلاین، ۱۳۹۳: ۵۳-۵۱).

یکی از رایج‌ترین و متعارف‌ترین تبیین‌ها برای وجود شکاف‌های قومی، توزیع نابرابر منابع ملی و بی‌توجهی دولت‌های مرکزی به نیازهای معیشتی و توسعه‌ای مناطق سکونت گروه‌های قومی است. بنا به این رویکرد اقتصادی، اصلی‌ترین علت نارضایتی قومی و بروز تنش در مناطق قومیت‌نشین، انطباق یافتن مرزهای محرومیت منطقه‌ای با مرزهای قومی است. تبیین متعارف

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

دیگری که درباره علل بروز تنش یا ناآرامی در میان قومیت‌ها مطرح می‌شود، از دیدگاه سیاسی و جامعه‌شناختی است و نخبگان قومی و سازمان‌های سیاسی قومیت‌گرا را عامل اصلی رشد گرایش‌های قومی به شمار می‌آورد (جلالی‌پور، ۱۳۷۲: ۲۷). البته باید دانست، قومیت‌ها برای امنیت عمومی نیز یک فرصت به شمار می‌روند و در این راستا نقش قومیت‌های ساکن در حاشیه مرزها بسیار حائز اهمیت است. افزایش مناسبات قومی در حوزه‌های تعاملی و معیشتی، عاطفی، فکری و وفاداری اقوام به هویت‌های جمعی فراقومی، هویت ملی را تقویت می‌کند. تعامل و مناسبات سران طوایف با نیروهای انتظامی - امنیتی در طی سال‌های اخیر حرکتی نو و جدید است که با برگزاری همایش‌ها، مشارکت در برنامه‌های اجتماعی نیروهای انتظامی - امنیتی کشور شروع شده است (همان، ۱۹). در زیر به توضیح گروه‌های تروریستی که مبنای تهدیدهای خود را بهانه قومی قرار می‌دهند پرداخته می‌شود.

۴-۲ پژاک

یکی از گروه‌هایی که در سال‌های اخیر به فعالیت‌های تروریستی در مناطق کردنشین پرداخته، گروهک پژاک است که در دهه ۱۹۷۰ برگرفته از اندیشه‌ها و تفکرات قوم‌گرایان کردی عبدالله اوجلان (آپو) پدید آمد. گروه پژاک با طیفی وسیع از اقدامات تروریستی در مناطق شمال غرب فعالیت دارد و با انجام عملیات تروریستی متعدد مشکلاتی برای ساکنان منطقه به وجود آورده است. گسترش فعالیت تروریستی پژاک در مناطق شمال غرب ایران و هم‌مرز با ترکیه و عراق، از چالش‌های امنیتی به حساب می‌آید. پژاک، مکان ثابتی ندارد و در مرزهای شمال غرب ایران به صورت گروه‌های تیمی فعالیت می‌کند. این حزب اقدام‌های تروریستی خود را بیشتر در استان‌های مرزی کردستان، آذربایجان غربی، ایلام و کرمانشاه، شهرهای مرزی خوی، سلماس و ماکو سازمان‌دهی می‌کند. درگیری با نیروهای انتظامی، حمله به تأسیسات و اماکن عمومی از جمله خطوط انتقال گاز به همراه تبلیغات شدید روانی در مناطق شمال غرب کشور از اقدامات این گروه بوده است (پورموسوی و همکاران به نقل از پیشگاهی فرد و سلطانی ۱۳۸۹: ۱۲۱). پژاک با هدف نفوذ در کردستان ایران تأسیس شد. توضیح اینکه، «پژاک مانند سایر گروه‌های معارض و مسلح ضدانقلاب که از اول انقلاب به مخالفت و مبارزه مسلحانه با جمهوری اسلامی روی آورده‌اند، ضدیتی ویژه با جمهوری اسلامی ایران دارد. غیر از اهداف تجزیه طلبانه این گروه تروریستی که در نهایت به رویارویی مسلحانه با جمهوری اسلامی ایران منجر شده

است، دیدگاه‌های خاص رهبران این گروه نیز حکومت اسلامی و از آن بالاتر حتی حضور مذهب در زندگی اجتماعی را به شدت رد می‌کند و آن را مضر می‌داند. از دید ایدئولوژی‌های این گروه معارض، مذهب متشکل از ارزش‌ها و اسطوره‌های کهنه و وهم‌آلود است که در نهایت به عنوان عنصری ارتجاعی مسیر پیشرفت جوامع بشری را در راستای آرمان‌های سوسیالیستی و دموکراتیک سد می‌کند. آن‌ها مذهب را به عنوان مرکز یک نظام ارزشی غیرمفید و ارتجاعی در نظر می‌گیرند و اکثر اشتباه‌ها و عقب‌ماندگی‌ها را ناشی از آن می‌دانند» (همان، ۱۳۷). تلاش برای گذر از نظام جمهوری اسلامی ایران، تأسیس جمهوری فدرال دموکراتیک ایران، چاره‌یابی مسئله کرد در چارچوب اتحاد دموکراتیک آزاد خلق‌ها و از میان برداشتن تأثیرات نظام فئودالی و پیشبرد زندگی آزاد و دموکراتیک در شرق کردستان از جمله اهداف عمده‌ی این گروهک اعلام‌شده است (محمدحسینی، ۱۳۹۱: ۱۳۰). تجزیه‌طلبی از شاخصه‌های اصلی اقدامات تروریستی پژاک است و این گروهک در راستای اقدامات مشابه با پ.ک.ک، از سال ۲۰۰۳ تاکنون ده‌ها تن از شهروندان بیگناه را در عملیات ضد انسانی خود به ویژه در ناحیه شمال غرب کشور کشته است. وجود عبارت «کنفدرالیسم دموکراتیک خلق‌گرد» در اساسنامه پژاک به خوبی بیانگر نیت تجزیه‌طلبانه پژاک برای تشکیل کردستان بزرگ است. البته پژاک برای آنکه یکسره به تجزیه‌طلبی افراطی محکوم نگردد، در جای دیگر اساسنامه، از به رسمیت شناختن حق جدایی برای ملت کرد تحت عنوان حق تعیین سرنوشت در اتحادیه فدراتیو دموکرات ایران سخن می‌گوید که سیاست‌های فریبکارانه و دوگانه اعضای این گروه را معین می‌کند. رواج جنگ تروریستی بین گروه‌های تروریستی به ویژه پژاک، دارای سیاست موازنه‌ای است، به این معنا که گروه‌های معارض برای غلبه بر ضعف فزاینده خود در مقابل قدرت دولت‌ها و ایجاد موازنه، به شیوه‌های جنگ تروریستی روی می‌آورند. از سوی دیگر، رهبران این گروه‌ها در پی رسیدن به قدرت و با اطلاع از برد تبلیغاتی چنین شیوه‌ای، به دنبال مطرح کردن و بزرگ جلوه دادن هر چه بیشتر مطالبات گروه‌های تروریستی هستند. نتیجه دیگری که این نوع جنگ برای پژاک دارد ایجاد رعب و وحشت میان جامعه و نوعی قدرت‌نمایی است. به این شیوه که انجام عملیات تروریستی علیه جوامع در تضارب با برد تبلیغاتی آن، نوعی ضعف را برای دولت‌ها و در مقابل، قدرت گروه‌های معارض را به‌ویژه بین افکار عمومی به نمایش می‌گذارد (رهنما، ۱۳۸۸: ۱۲۵).

۴-۳ کومله

اصولاً این حزب ملحد و جناح‌های وابسته به آن علاوه بر فعالیت‌های تبلیغی از جمله برگزاری جلسات در خارج از کشور، پخش و توزیع اعلامیه‌های مضره، تراکت و شعارنویسی در ایام خاص مرتبط با این حزب، اعزام گروه‌های تبلیغی به روستاهای نوار مرزی در جهت جذب هوادار خصوصاً در بین قشر جوان و بیکار منطقه، هرگونه تحرکات نظامی و فعالیت‌های مسلحانه را دستور کار خود قرار داده‌اند. جناح‌های وابسته شامل: جناح کومله زحمتکشان، جناح سازمان کمونیست ایران، جناح بازسازی و روشنفکری، جناح جریان اتحاد، جناح حکمتیست و جناح کمونیست آزاد کارگری هستند (فائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۰).

۴-۴ جریان‌های مذهبی

«مؤسسه تحقیقات دفاع نروژ در گزارشی با عنوان مخالفت اسلام‌گرا در جمهوری اسلامی، جند الله و گسترش دیو بندی افراطی در ایران را ناشی از تنش‌های خشونت‌آمیز مذهبی تحت تأثیر مکتب دیو بندی و همچنین ظهور ناسیونالیسم بلوچ می‌داند» (ایزدی و همکاران به نقل از kolstad wiigi، ۱۳۹۲: ۱۰۰). در این میان، سیستان و بلوچستان ایران به اقتضای موقعیت حاشیه‌ای آن در ساختار سیاسی اعصار گذشته، همواره احزاب و گروه‌های سیاسی و نظامی متعددی را در اعتراض به قدرت مرکزی پرورش داده است. توضیح اینکه، به‌رغم وجود تفاوت‌هایی در جغرافیای طبیعی، بلوچستان به طور کلی سرزمینی خشک، خشن و کم حاصل است میزان بارش باران اندک و تنها منابع آب آن قنات‌ها هستند. در نتیجه این شرایط طبیعی، میزان پراکندگی جمعیت منطقه بالاست و مردم در فاصله‌های طولانی میان مناطق مسکونی به صورت گروه‌های کوچک چادرنشین در حرکت‌اند. اغلب نقاط ۱۷۳ هزار کیلومتر مربعی بلوچستان ایران بسیار گرم و سوزان بوده که موجب شکل‌گیری صحاری و بیابان‌های بی‌حاصل و خالی از سکنه شده است. مناطق مسکونی این منطقه نیز اغلب ساختار و سازمان طایفه‌ای-قبیله‌ای دارد. به‌رغم اثرات ناشی از قهر طبیعت و شرایط نامساعد زیست‌انسانی در این منطقه، اغلب ساکنان سیستان و بلوچستان رنج‌دیده و سخت‌کوش‌اند. کنترل ناپذیری مناطق وسیع و بحران خیز جنوب شرق ایران که موجب تبدیل آن به گذرگاه باندهای شرارت شده است به لحاظ روانی در ذهنیت افکار عمومی، ژئوپلیتیک اضطراب ساز و هراس‌آور را تداعی می‌کند. تلفیق

محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران ۵
خشم طبیعت و سرزمین با خشونت انسانی حاصل از تروریسم، بستر مناسبی برای اجرا و موفقیت عملیات روانی مخالفان دولت مرکزی در این منطقه ایجاد کرده است (همان به نقل از alwahabiah.com: ۱). مهمترین گروه‌های تروریستی مذهبی به شرح زیر می‌باشند:

۴-۵ داعش

داعش از جمله گروه‌های تروریستی است که ابزار ترور را به‌عنوان اصلی‌ترین ابزار خشونت خود مورد استفاده قرار می‌دهد. در اندیشه داعش نوعی از ایدئولوژی تکفیری است که از سلفیت تکفیری گرفته شده است (علیزاده موسوی، ۱۳۹۳: ۴۵).

تهدیدهای داعش را می‌توان در دودسته کلی تقسیم‌بندی نمود:
دسته اول، تهدیدهای فرا منطقه‌ای هستند که داعش به طور کلی ایجاد خواهد کرد و می‌تواند به طور غیرمستقیم بر امنیت ایران نیز تأثیرگذار باشد.
دسته دوم، تهدیدهایی هستند که داعش می‌تواند بالقوه بر امنیت جمهوری اسلامی ایران به صورت مستقیم وارد سازد (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۳).

از بعد امنیت ملی در سطح داخلی، داعش بر تفکرات جدایی‌طلبی اقوام و فرق مذهبی ایران تأثیرگذار است. ایران کشوری است که نه تنها فرق سنی مذهب در آن وجود داشته بلکه جغرافیای سکونت اهل تسنن نیز که در حاشیه مرزها قرار گرفته است تأثیری داخلی بر امنیت ملی ایران دارد (صالحی‌امیری، ۱۳۸۸: ۵۵). داعش با تأثیرگذاری بر این مذهب می‌تواند به طور جدی از فرصت حاشیه‌نشینی آن‌ها استفاده کرده و به فکر نفوذ و گسترش در ایران باشد. صاحب‌نظرانی که به طور شهودی فعالیت‌های داعش را زیر نظر داشته و تصمیم‌گیرندگان حوزه امنیت در جمهوری اسلامی، نظریات مختلفی در خصوص تهدیدهایی که امنیت ایران از سوی داعش در برابر آن‌ها آسیب‌پذیر است دارند. از جمله آسیب‌پذیری‌های جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای داعش عبارتند از:

۱. سوءاستفاده و تبلیغات وسیع جریان‌های تندرو مذهبی از محرومیت‌ها در مناطق سنی نشین
۲. احتمال انجام اقدامات تروریستی در طرح‌ها و پروژه‌های صنعتی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران
۳. حضور عناصر داعش تحت پوشش عشایر محلی در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

باهداف جاسوسی و یا انجام اقدامات تروریستی

۴. کنترل سنتی مرزهای کشور و احتمال نفوذ گروهک‌ها به داخل کشور
۵. احتمال هجوم غافلگیرکننده گروهک بعثی-تکفیری داعش به شهرهای جمهوری اسلامی ایران (به ویژه حمله شیمیایی یا میکروبی)
۶. شعارنویسی در حمایت از گروهک داعش و سرکردگان آن در مناطق مختلف کشور
۷. احتمال همکاری گروه‌های ضد انقلاب همانند منافقین با گروهک داعش
۸. استفاده گسترده داعش از عملیات روانی و فضای مجازی برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های خود

۹. احتمال پیوستن برخی از اهل سنت ایران به داعش

۱۰. امکان سازمان‌دهی و بهره‌گیری از ظرفیت اتباع بیگانه در داخل کشور برای انجام اقدامات خرابکارانه تروریستی در کشور (ذوالفقاری، ۱۳۹۳: ۶۳).

تهدیدهایی که از ناحیه داعش امنیت ملی ایران را با آسیب مواجه می‌کند، عبارت‌اند از:

۱. واگرایی قومی و مذهبی در مناطق مستعد (شمال غرب، جنوب غرب، جنوب شرق).
۲. ایجاد چالش امنیتی (انفجار، قتل، نارضایتی و...). داعش توان عمق‌بخشی تهدیدهای امنیتی به داخل کشور را دارد.
۳. تقویت پایگاه‌های اجتماعی جریانات سیاسی ضدانقلاب.
۴. امکان تشکیل حکومت سایه (دولت اسلامی ایران) در حواشی مرز.
۵. ورود تفکرات داعش به لایه‌های اجتماعی جوانان.
۶. تحریک‌پذیری نسبتاً بالای مسائل اجتماعی در داخل (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۸).

۴-۶ گروهک تروریستی جیش العدل (جیش الظلم)

از جمله این گروهک‌ها می‌توان به گروهک تروریستی جنبش مقاومت ملی ایران (موسوم به جندالله) اشاره کرد. این گروه توسط عبدالمالک ریگی که از گروهک فرقان جدا شده بود، با همراهی و مساعدت قاچاقچیان عمده مواد مخدر در کشور پاکستان تشکیل یافت. پس از اولین اقدام تروریستی در دیماه ۱۳۸۴ نام خود را «جندالله» اعلام کرد. این گروه هدف خود را «دفاع از حقوق ملی و مذهبی قوم بلوچ و اهل سنت در جنوب شرق» بیان نموده و با افزایش اقدامات

_____ محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران ۵

تروریستی و انزجار عمومی از نمایش آن در شبکه‌های ماهواره‌ای، نام این گروه از جندالله به «جنبش مقاومت ملی ایران» تغییر یافت. بدین ترتیب این گروه می‌توانست از حمایت‌های آشکار مادی و معنوی کشورهای غربی بهره‌مند شود. پس از این تغییر نام بود که عکس و صدای ریگی از شبکه‌های ماهواره‌ای غربی و حامیانش پخش شد. گروهان‌گیری، اخاذی، شهادت کارکنان نیروهای نظامی و انتظامی و انفجار بمب از جمله مهمترین عناوین اقدامات تروریستی گروهک تروریستی جندالشیطان به شمار می‌روند (محمدحسینی، ۱۳۹۱: ۵۰۲).

در خصوص تأثیر فعالیت‌های تروریستی گروهک مزبور، بر نظم و امنیت عمومی کشور باید گفت، اقدامات تروریستی این گروهک منجر به ایجاد رعب و وحشت در بین مردم کشور خصوصاً اخلال در نظم و امنیت عمومی در استان‌های شرقی و همچنین فراهم کردن زمینه برای فعالیت‌های مجدد گروهک‌ها و جریانات تروریستی در مناطق غربی گردید. توضیح اینکه «ظهور و بروز گروهک تروریستی جندالله در منطقه شرقی کشور همچون روح تازه‌ای بود که در کالبد خشکیده جریانات تروریستی غرب ایران دمیده شد و بار دیگر آن‌ها را امیدوار به تکرار جنایات تروریستی خود در داخل کشور نمود به‌گونه‌ای که در سال‌های اخیر شاهد شدت گرفتن فعالیت‌های گروه‌های کومله و دمکرات در منطقه کردستان، فعالیت گروهک تروریستی پژاک در منطقه آذربایجان و تحركات گروهک منافقین در عراق و همچنین تحركات محدود گروهک‌های خلق عرب در منطقه خوزستان هستیم، و در چند مرحله حتی شاهد انجام اقداماتی در جهت ائتلاف بین این گروهک‌ها نیز بوده‌ایم به طوری که گروهک تروریستی جندالله در سال‌های ۸۸ و ۸۹ چند بار اقدام به تشکیل جلساتی با گروهک منافقین در کشور پاکستان نموده و تصمیم داشتند تا کشور ایران را به‌صورت همزمان از شرق و غرب مورد حملات تروریستی قرار دهند و صحنه نظم و امنیت داخلی کشور را به‌صورت یکپارچه دچار بحران‌های شدید نمایند که البته در برخی موارد نیز موفق بودند: نظیر اقداماتی که این گروهک‌ها در منطقه آذربایجان، کردستان، خوزستان و در نهایت در شهر مهاباد در سال ۱۳۸۹ انجام دادند» (دهقان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۱).

۷-۴ گروهک تروریستی جیش النصر

پس از گروهان‌گیری پنج سرباز توسط جیش الظلم در منطقه جکیگور بلوچستان و اعدام گروهان جمشید دانایی فر توسط این گروه، آن هم در زمانی که عبدالرئوف ریگی، جانشین و

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

سخنگوی جیش الظلم، در حال مذاکره با نمایندگان علمای اهل سنت، معتمدین محلی برای آزادی گروگان‌ها بود و اعلام ناخرسندی عبدالرئوف ریگی از آن اعدام نابهنگام، حکایت از شکاف عمیقی داشت که در بین رهبران جیش الظلم به وجود آمده بود. به همین دلیل انشعابی از گروه به نام جیش النصر در تاریخ ۱۳۹۳/۰۲/۲۹ با متن: «بدین وسیله جنبش دفاعی جیش النصر به صورت رسمی فعالیت خود در بخش‌های نظامی، سیاسی و فرهنگی را آغاز می‌نماید» به طور رسمی به عنوان گروهک معاند نظام با رهبری عبدالرئوف ریگی، برادر معدوم عبدالمالک ریگی فعالیت خود را آغاز کرد. عبدالرئوف ریگی در تاریخ ۱۳۹۳/۰۶/۰۶ در خاک پاکستان به هلاکت رسید و برادرش عبدالستار ریگی فرمانده گروه شد که بعد از دستگیری وی توسط اطلاعات پاکستان، برادر دیگرش عبدالغنی ریگی عهده‌دار امورات گروهک گردید (قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۵).

۴-۸ گروهک تروریستی انصارالفرقان

این گروه در سال ۱۳۷۵ به طور رسمی فعالیت خود را در زمینه‌هایی، مانند تبلیغات ضد شیعی، ترویج وهابیت، تشکیل گروه‌های تبلیغاتی و ارتباط گسترده با اهل سنت، بر ضد ج.ا.ایران آغاز کرد. شاخه نظامی این گروهک به سرکردگی مولوی جلیل قنبر زهی، معروف به صلاح‌الدین، اهل بخش کورین شهرستان زاهدان، روستای شندک فعالیت خود را در سال ۱۳۷۹ آغاز کرد و عملاً عهده‌دار رهبری گروه شد (همان، ۱۳۶).

۴-۹ گروهک تروریستی سپاه صحابه

این گروه در ابتدای سال ۱۳۹۰ با ربایش و قتل دو نفر از عوامل اداره اطلاعات به سرکردگی داد شه بخش فرزند درخان معروف به مجیدوک تشکیل و اعلام موجودیت کرد. این گروهک در حال حاضر به سرکردگی فردی به نام محمد شه بخش فرزند علم معروف به حاجی محمد با پشتیبانی شرور در شه بخش و گروهک جنرالشیطان، فعالیت و علاوه بر تهدید نیروهای نظامی و انتظامی فعال در منطقه، سایر افراد همسو با نظام را نیز مورد تهدید قرار داده است (همان، ۱۳۸).

۴-۱۰ گروهک مکتب القرآن (شورای شمس)

در حال حاضر این گروهک به رهبری حسن امینی در سنندج و سعدی قریشی در شهرستان سقز فعالیت پنهانی خود را در قالب برگزاری کلاس‌های قرآنی، برگزاری اردوهای فرهنگی، تفریحی و ... انجام می‌دهند (همان، ۱۴۰۰).

۴-۱۱ جریان‌های تجزیه‌طلب

در جنوب کشور گروه‌های قومی اقدام به فعالیت‌های تروریستی در استان خوزستان نموده‌اند. به طور کلی جنبش‌ها و گروه‌های قومی تجزیه‌طلب فعال عرب خوزستان به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: گروه‌ها و جنبش‌هایی که در قالب ابزارها و اقدامات قانونی به فعالیت می‌پردازند و گروه‌ها و جنبش‌هایی که با دست زدن به اقدامات خشن و غیرقانونی تفکرات تجزیه‌طلبانه و استقلال خواهانه را دنبال می‌کنند و شامل: اتحادیه عرب خوزستان، جنبش ناسیونالیست عرب، جبهه التحریر خوزستان، فدائیان خلق و حزب کارگران ناسیونالیست از جمله سازمان‌ها و تشکیلاتی بودند که از ماه‌های اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، فعالیت‌های خود را در این منطقه متمرکز ساختند و آشکارا به ترویج و گسترش اهداف و عقاید خود پرداختند (بیژنی و همکاران، ۱۹:۱۳۸۷). اما پس از جنگ به طور مخفیانه گهگاه دست به اقدامات خرابکارانه در کشور می‌زنند. گروه خلق عرب الاحواز که توسط شیوخ عرب ابوظبی و ریاض تطمیع و تأمین مالی می‌شود سودای جدایی اهواز-آبادان-خرمشهر-شادگان و دشت آزادگان از ایران را دارد که با بی‌اهمیتی مردم منطقه مواجه شده است.

۵. تأثیر کشورهای همسایه

۵-۱ هم‌مرزی با کشورهای بی‌ثبات افغانستان و پاکستان

گروهک‌های تروریستی که در شرق کشور تشکیل می‌شوند در ابتدا بهترین مکان را برای برنامه‌ریزی و ایجاد پایگاه، کشورهای پرآشوب و بی‌نظم افغانستان و پاکستان انتخاب می‌کنند و در آنجا اقدام به تأسیس پایگاه‌های متعدد نموده و از این کشورها به عنوان پناهگاه خود برای هرگونه اقدامی بهره می‌گیرند و حکومت مرکزی این دو کشور به دلیل درگیری در جنگ‌های داخلی و عدم ثبات سیاسی نمی‌تواند برخورد مناسب را با گروه‌های تروریستی در سطح کشور

۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —

انجام دهند، و در حال حاضر نیز، اوضاع امنیتی، سیاسی و اقتصادی این دو کشور نسبت به گذشته به مراتب بدتر و خطرناک‌تر شده و میزان ناامنی‌ها، خشونت‌ها، تولید و ترانزیت مواد مخدر به نحو تشویش‌آوری افزایش یافته و فقر و گرسنگی فراگیر و فقدان یک استراتژی معین برای حل مشکلات موجود بر وخامت و پیچیدگی اوضاع افزوده است. در ذیل به بیان مهم‌ترین مشکلات سیاسی و امنیتی در کشور افغانستان که زمینه‌ساز بروز بسیاری از جرائم و تشکیل و رشد گروه‌های تروریستی گردیده می‌پردازیم که عبارت‌اند از:

۱. غالب بودن تفکر قومی - مذهبی و تفکر ملی

۲. مشکل تولید و توزیع مواد مخدر

۳. ضعف سیستم امنیتی

۴. مشکلات بیکاری

۵. فقر و محرومیت در کشور (دهقان و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۸).

کشور پاکستان نیز به ویژه در مناطق غربی آن یعنی ایالت بلوچستان که در همسایگی استان سیستان و بلوچستان قرار دارد، دارای بیشترین آشفتگی است. این منطقه که یک منطقه کاملاً خودمختار بوده از دولت مرکزی پاکستان تبعیت نکرده و خود اداره‌کننده امورات این منطقه است و نظام قبیله‌ای و طایفه‌ای در این بخش از پاکستان کاملاً حکم‌فرما است. از مهم‌ترین و خطرناک‌ترین شهرهای ایالت بلوچستان پاکستان می‌توان شهرهای کویته، دالبندین، ماشکید، تربت، پنج‌گور، خاران و شمشی را نام برد که از لحاظ امنیتی در سطح بسیار پایینی هستند و اکثر اقدامات گروهک‌های تروریستی از این مناطق آغاز می‌گردد. یکی دیگر از عمده مسائل مطروحه در فضای حال حاضر امنیتی پاکستان، کشتار هدف‌دار شیعیان و ترور برخی از مسئولین تشیع است که این اقدامات عمدتاً توسط لشکر جهنگوی و سپاه صحابه صورت می‌گیرد. این گروه‌ها که تفکرات آن‌ها در تضاد کامل با شیعیان است تلاش گسترده‌ای را می‌نمایند تا اقدامات خود را با اقدامات گروهک‌های تروریستی در شرق ایران همراه سازند و در واقع اقدام به همکاری در زمینه انجام برخی اقدامات تروریستی و ضد امنیتی علیه شیعیان ایران بنمایند. رواج تروریسم و اختلافات مذهبی در کشور پاکستان که منجر به ظهور و فعالیت چند جریان قوی تروریسم به نام‌های سپاه صحابه پاکستان، لشکر جهنگوی، تحریک نفاذ شریعت محمدی، لشکر طیبه و جنبش محمد در این کشور شد که این گروه‌ها بعدها در به وجود آمدن گروهک‌های تروریستی خطرناک در ایران از جمله گروهک تروریستی الفرقان و جندالشیطان

بسیار مؤثر بود (همان، ۷۴-۷۰).

مولوی‌ها با توجه به اندوخته‌های علمی در کشوری که تحصیل کرده‌اند و نیز علمای مدعو پاکستانی جهت آموزش علوم دینی در بلوچستان ایران، بستر نفوذ آن افکار و آموزه‌ها را در شرق کشور فراهم می‌کنند. در نتیجه وارد شدن گروه‌هایی با گفتمان مذهبی به صحنه درگیری با نیروهای حکومتی و خلق حوادث تروریستی مانند حملات مسجد امام علی (علیه‌السلام) و عزاداران حسینی در چابهار نشانگر اثربخشی اندیشه‌های مذهبی است. بهره‌گیری آنان از واژگان و اصطلاحات دینی و توجیه اقدامات خود با عنوان جهاد علیه جمهوری اسلامی و سیمایی شبیه به نیروهای طالبان و جهادی افغان و صحنه‌آرایی شبیه به القاعده، هیچ شکی در خصوص تأثیر آموزه‌های برون‌مرزی نمی‌گذارد. در واقع حملات انتحاری تروریستی جدید در جنوب شرق کشور نشان‌دهنده تغییر خشونت‌های بی‌هدف اشرار و قاچاقچیان به اهداف مذهبی و اعتقادی تروریست‌ها است که از سوی مدارس دینی پاکستان و عربستان تغذیه می‌شوند (ایزدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۷).

۵-۲ هم‌مرزی با کشورهای ترکیه و عراق

اکثریت مردم استان‌های مرزی ترکیه با ایران کرد بوده و در واقع این موضوع به دلایل متعددی از جمله بحث جدایی‌طلبی آن‌ها، مشکل امنیتی برای ایران نیز محسوب می‌گردد. توضیح اینکه، «پ.ک.ک» نه تنها معضل مناطق کردنشین ترکیه است، بلکه مشکلات متعددی برای ایران نیز ایجاد کرده است. به نحوی که اعضای «پ.ک.ک» بانام پژاک تاکنون چندین بار به روستاهای مرزی غرب کشور حمله کرده و خسارت‌هایی به بار آورده و همچنین عامل اصلی در بسیاری از ترورها شناخته شده‌اند. فعالیت‌های این گروه معاند کردی روزه‌روز در حال افزایش بوده و معضلاتی را برای ایران فراهم کرده است تا به حال اکثر بحران‌های ایجاد شده ملی‌گرایانه کردهای ترکیه در مناطق همجوار با ایران در منطقه آارات واقع در شمالی‌ترین نقاط همجوار نسبت به ایران و استان وان صورت گرفته است (محمدحسینی، ۱۳۹۱: ۱۲۸).

۶. روش‌شناسی

روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است. به این صورت که ابتدا مطالعات مقدماتی

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ ———
درباره این موضوع صورت گرفته است. سپس منابع از میان کتاب‌ها و مقالات جمع‌آوری گردیده
و با توجه به موضوع تحقیق، مطالب موردنظر و مرتبط با بحث، استخراج و فیش‌برداری شده
است و در نهایت این مطالب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نگاشته شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف - نتیجه‌گیری

امنیت یکی از اساسی‌ترین نیازهای اجتماعی است که افراد جامعه باید از آن برخوردار باشند. امروزه امنیت دارای ابعاد مختلفی از جمله امنیت فردی، اجتماعی، عمومی و ... است. از جمله ابعاد مهم امنیت که برای هر نظام سیاسی حائز اهمیت حیاتی است که عدم دستیابی به آن مترادف با بی‌کفایتی یک نظام سیاسی تلقی می‌گردد، موضوع امنیت عمومی است. یکی از تهدیدهای عمده‌ای که امنیت عمومی و به تبع آن احساس امنیت عمومی را آماج اهداف خود قرار داده، تهدیدهای تروریستی است که با تبادر خشونت در ذهن جامعه، احساس امنیت را کاهش می‌دهد که ممکن است به براندازی حکومت نیز منجر شود. گستره تأثیر مفهومی تروریسم و همچنین نشانه‌های برجای مانده از اقدامات تروریستی به نوعی بیانگر این معناست که تروریسم بیش از آنی که مرهون تلفات و خسارات مادی رشد و نمو یافته باشد، مدیون تأثیر مخرب و دهشتناک خود بر روح و روان (قلوب و اذهان) جوامع بشری است تا از این طریق با هدف قرار دادن احساس امنیت عمومی، آرامش فردی و خانوادگی و فراتر از آن محیط زندگی عموم مردم را دچار مخاطره کند. لذا با محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران می‌توان با این تهدیدها که محل احساس امنیت عمومی در سطح ملی هستند، مقابله نمود. محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در دو بخش تهدیدهای تروریستی جریان‌های افراطی و هم‌مرزی با کشورهای همسایه صورت گرفته است؛ چرا که ایران با توجه به دارا بودن ویژگی‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی خصوصاً در مناطق مرزی و حاشیه‌ای، تأثیر زیادی در شکل‌گیری و فعالیت گروهک‌های تروریستی دارد. بنابراین می‌توان با محیط‌شناسی این تهدیدها در سطح ملی به مقابله با آنها پرداخت و احساس امنیت عمومی را در سطح جمهوری اسلامی ایران برقرار نمود و با راهکارهایی آن را ارتقا بخشید.

ب-پیشنهادها

- ۱- جلوگیری از حضور و تردد عناصر مسلح غیرقانونی تروریستی از قبیل پژاک و ... در مناطق و روستاهای مرزی.
- ۲- گماردن جاسوس و شناسایی هواداران و هسته‌های داخلی مخفی وابسته به اشراک و

- ۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —
- گروهک‌های تروریستی در مناطق مرزی به‌جهت جلوگیری از همکاری آنان در اجرای عملیات تروریستی و ایزدایی.
- ۳- نظارت دقیق و همیشگی مسئولان و نیروی انتظامی در مناطق مرزی و گمرک‌ها جهت جلوگیری از ورود گروه‌های تندروی مذهبی همچون القاعده و جلوگیری از ورود سلاح و مهمات و مواد منفجره غیرمجاز به داخل کشور.
- ۴- نظارت بر خرید و فروش سلاح و مهمات غیرمجاز و برخورد شدید قانون با متخلفین.
- ۵- ریشه‌کن کردن فقر و بیکاری در مناطق محروم.
- ۶- وحدت و تقریب مذاهب اسلامی به‌جهت مقابله با اختلافات بین اقوام و مذاهب گوناگون.
- ۷- زمینه‌سازی جهت اتحاد سیاسی و اقتصادی و فرهنگی، تشنج‌زدایی و پیش‌برد صلح و امنیت در منطقه و جهان، تحرک دیپلماتیک و حضور موفق در عرصه‌های بین‌المللی.

منابع و مأخذ

الف- منابع فارسی

- افتخاری، اصغر، شبستانی، علی، (۱۳۹۰)، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تروریسم، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- ایزدی، حسن، دبیری، علی اکبر، (بهار ۱۳۹۲)، ارزیابی جغرافیای تروریسم در جنوب شرقی ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال نهم، شماره ۱.
- بیات، بهرام، (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی احساس امنیت، چاپ اول، تهران، امیرکبیر.
- بیژنی، علی، عزتی، عزت اله، (زمستان ۱۳۸۷)، کالبد شکافی جنبش‌ها و گروه‌های قومی، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال پنجم، شماره ۲۰.
- پورموسوی، سیدموسی، رهنما قره خانگللو، جهانبخش، میرزا زاده کوهستانی، مهدی، (زمستان ۱۳۸۹)، فعالیت‌های تروریستی پژاک و امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی- پژوهشی آفاق امنیت، سال سوم، شماره ۹.
- پیشگاهی فرد، زهرا. امیدی آوجف مریم، (شهریور ۱۳۸۸)، ارتباط بین پراکندگی اقوام ایرانی و امنیت مرزها، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال پنجم، شماره ۱.
- ترحمی، مرتضی، (۱۳۸۸)، تروریسم در پاکستان، چاپ اول، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، دفتر مطالعات بین‌المللی مبارزه با تروریسم.
- جلالی‌پور، حمیدرضا، (۱۳۷۲)، کردستان و علل تداوم بحران آن پس از انقلاب اسلامی، چاپ اول، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- خاکشور لاین، امید، (۱۳۹۳)، امنیت مرزهای ایران، چاپ اول، زاهدان، المهدی (عج).
- دهقان، یدالله، حقوقی، محمد، حیدر نژاد، علیرضا، (۱۳۹۱)، جایگاه استان سیستان و بلوچستان در نظم و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، زاهدان، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان سیستان و بلوچستان.
- ذوالفقاری، حسین، (۱۳۹۳)، مقدمه‌ای بر مدیریت مرز، چاپ اول، تهران، مرزبان.
- رضایی، صالح، (۱۳۹۰)، حقوق بین‌الملل و مقابله با تروریسم، مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی ائتلاف جهانی علیه تروریسم برای صلح عادلانه، چاپ اول، تهران، مجمع جهانی صلح اسلامی.

- ۵ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال چهاردهم، شماره چهل و ششم، بهار ۱۳۹۸ —
- رهنما قره خاننگلو، جهانبخش، (۱۳۸۸)، بررسی تحلیلی نقش پژاک در تشدید واگرایی مناطق کرد نشین ایران، رساله دکتری، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم سیاسی.
- زرقانی، سید هادی. اعظمی، هادی، (بهار و تابستان ۱۳۸۹)، تحلیل ملاحظات دفاعی-امنیتی در آمایش کلان شهر مشهد با تأکید بر تهدیدهای تروریستی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۴.
- سلمان خاکسار، عبدالحمید، (۱۳۸۹)، حکومت، فرد و امنیت، چاپ اول، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- شادنیا، هوشنگ، (۱۳۸۲)، بررسی قاچاق کالا، علل موجد و افزایش آن، چاپ اول، تهران، سمت.
- شعبانی، ناصر، دهقان، یدالله، (۱۳۹۴)، محیط شناسی امنیتی-انتظامی استان سیستان و بلوچستان، چاپ اول، تهران، راه فردا.
- شولتز، ریچارد، (۱۳۸۶)، رویکردهای جدید در مطالعات امنیتی، ترجمه سید محمدعلی متقی نژاد، چاپ اول، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- صالحی، غلامرضا، (۱۳۸۸)، زمینه‌ها و راهکارهای مقابله با تروریسم در جهان اسلام، مجموعه مقالات همایش جهان اسلام قربانی تروریسم، چاپ اول، تهران، مجمع جهانی صلح اسلامی.
- عزیززاده موسوی، سید مهدی، (۱۳۹۳)، سلفی گری و وهابیت، چاپ اول، قم، آوای منجی.
- قائد رحمتی، ابراهیم. فعال، سیدال، (۱۳۹۷)، جریان‌های افراطی و تهدیدهای تروریستی آن‌ها، چاپ اول، تهران، پژوهشگاه مطالعات اجتماعی ناجا.
- کریمی پور، یدالله، (۱۳۸۵)، مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان، چاپ اول، تهران، جهاد دانشگاهی.
- محمدحسینی، مسعود، (۱۳۹۱)، مرزهای ایران، چاپ اول، تهران، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع).
- مرادیان، محسن، (۱۳۸۵)، ابعاد و مظاهر تهدیدات، چاپ اول، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی.
- مظفری، آیت، (۱۳۹۰)، جریان شناسی ایران معاصر، چاپ اول، قم، زمزم هدایت.
- نجومی، صابر، ولی زاده، امین، (۱۳۹۰)، تروریسم زمینه‌ها و رویکردهای بین‌المللی،

_____ محیط‌شناسی تهدیدهای تروریستی در سطح جمهوری اسلامی ایران ۵

کنفرانس بین‌المللی ائتلاف جهانی علیه تروریسم برای صلح عادلانه.
- نوروزی، فیض‌الله. فولادی سپهر، سارا، (زمستان ۱۳۸۸)، بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان ۲۹-۱۵ ساله شهر تهران. فصلنامه راهبرد، دوره ۱۸، شماره ۵۳.
- نونزاد، مسعود، (مرداد و شهریور ۱۳۷۷)، راهی به سوی توسعه پایدار، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال دوازدهم، شماره ۱۲.

ب- منابع انگلیسی

- Golder, B., & George, W. (۲۰۰۴). What is Terrorism-Problems of Legal Definition. UNSWLJ, ۲۷, ۲۷۰.
- Kegley, C. W., & Raymond, G. A. (۲۰۰۴). Global terrorism and military preemption: policy problems and normative perils. International politics, ۴۱(۱), ۳۷-۴۹.
- Mickolus, E. F., Sandler, T., & Murdock, J. M. (۱۹۸۹). International terrorism in the ۱۹۸۰s: A chronology of events. Iowa State University Press.
- Corlett, J. A. (۲۰۰۳). Terrorism: a philosophical analysis (Vol. ۱۰۱). Springer Science & Business Media.